

**АКСІОЛОГІЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ЧОЛОВІКІВ
У ЛИСТАХ ДО ЖУРНАЛУ „ЖІНКА”
(за 1984-1990 рр. та 2004-2010 рр.)**

Автор досліджує дискурс жіночих листів про чоловіків в редакцію журналу „Жінка”. Аналізуються і порівнюються пов’язані з міжстатевими взаєминами цінності, презентовані у цих листах в радянський (1984-1990 рр.) та пострадянський (2004-2010 рр.) період. Доводиться ефективність лінгвістичних методів для здійснення таких досліджень.

Ключові слова: цінності в тексті, гендер.

Автор исследует дискурс женских писем о мужчинах в редакцию журнала «Жінка». Анализируются и сравниваются связанные с межполовыми отношениями ценности, представленные в этих письмах в советский (1984-1990 гг.) и постсоветский (2004-2010 гг.) период. Доказывается эффективность лингвистических методов для осуществления таких исследований.

Ключевые слова: ценности в тексте, гендер.

The author investigates the discourse of women's letters about men to the magazine “Жінка”. Values, connected with relationship between man and woman, represented there during soviet (1984-1990) and postsoviet (2004-2010) period are analyzed and compared. The effectiveness of linguistic methods for such research is argued.

Key words: value in a text, gender.

Одним із завдань цього дослідження було з’ясувати можливості мовознавчих методів для встановлення суспільних оцінних настанов щодо певних соціокультурних груп. Оскільки автором вже була відстежена тенденція до формування в сучасному українському суспільстві негативного андростереотипу („Всі чоловіки сво...”) [1], безпосереднім об’єктом дослідження було обрано негативні оцінні висловлювання з об’єктом „чоловік”.

Матеріалом слугували листи читачок до журналу „Жінка” (з 1939 р. до 1991 р. – „Радянська жінка”). Цей вибір був обумовлений цікавістю до динамічних аспектів проблеми. Журнал „Жінка” засновано в 1920 р. Це – чи не єдине жіноче видання в Україні, яке може похвалитися майже столітньою історією існування [2]. Тож аналіз його номерів за різні роки надає широкі можливості для застосування динамічного підходу.

Порівнювалися зміни аксіологічних настанов щодо чоловіків у радянській та незалежній Україні. Нами було оброблено усі номери журналів „Жінка” за 1984-1990 рр. та 2004-2010 рр.: усього 168 (по 84 за кожний період).

Розглядалися висловлювання, де чоловік виступав як об’єкт оцінки в ролі:

- власне чоловіка (*Чоловік не хотів мати дітей – РЖ 1989, № 9, с. 21*),

- близького чоловіки, нареченого (*Перший претендент забажав, аби Ліза (донька) переїхала жити до моїх батьків, бо в нас, мовляв, бракуватиме часу на її виховання – (РЖ 1989, № 9, с. 26),*

- батька (*Батька ніщо не цікавить... Тече кран на кухні, ну і нехай собі тече... – РЖ 1988, №1, с. 20-21),*

- уособлення класу чоловіків узагалі (*Тепер не вірю жодному чоловіку. Всі мені здаються ... егоїстами – (РЖ 2006, № 8, с. 27).*

Суцільна вибірка негативних оцінок чоловіків з листів читачок за 1989-1990 рр. (27 листів) та 2004-2010 рр. (18 листів) дала такі результати. Негативних оцінок усього – 177. За період 1984-1990 рр. – 88. За період 2004-2010 рр. – 89.

Як бачимо, кількісні показники змінилися несуттєво, принаймні в межах інформаційного простору цього видання. Однак певні якісні зміни все ж відбулися. Їх ми визначали, класифікуючи оцінки відповідно до використаного критерію. Критерій формулювався в позитивній модальності, оскільки вона вважається семантично немаркованою. Наприклад: *„Нам немає місця в хаті від батька п'яниці (РЖ 1984, № 2, с. 15):* критерій негативної оцінки – „тверезий спосіб життя”. Таким чином ми трансформували жіночі претензії до чоловіків у список бажаних типів поведінки.

Різні критерії оцінки репрезентують різні цінності, організовані в певну ієрархію. Чим вищу позицію в ній посідає, наприклад, зовнішність, тим частіше ми оцінюємо людей з точки зору „стрункої фігури” та „правильних рис обличчя”. Якщо в ціні статки – то й оцінки відповідні: *босота, голодранець* або ж навпаки – *заможний, забезпечений*. Тож визначивши критерії оцінок, домінуючі в листах дописувачок, ми отримали уявлення про важливі для них цінності. Наводимо список цих цінностей з прикладами згідно з частотністю за спадною.

1. Надійність у сфері особистісних взаємин (скарги на зрадливість та розірвання шлюбних зв'язків): *Зник колишній чоловік та й годі... (РЖ 1988, № 3, с. 27) – 21 оцінне висловлювання за цим критерієм.*

2. Емоційний інтелект (скарги на відсутність співчуття, небажання зрозуміти проблеми жінки): *Я б хотіла бачити коло себе чоловіка з добрим серцем, щирою душею. Нині таких нема (Ж 2007, №12, с. 26) – 19 висловлювань.*

3. Справедливість розподілу домашніх обов'язків: *Чоловік приходив на все готове, цього навіть не оцінить (РЖ 1986, №4, с. 26); Вадима привело до мене не кохання, а потреба в зручностях, черговій обслузі (Ж 2009, №12, с. 26) – 17 висловлювань.*

4. Тверезий спосіб життя (скарги на пияцтво): *Страх живе в нашому домі, а все через те, що батько п'є (РЖ 1984, № 2, с. 26) – 13 висловлювань.*

5. Зацікавленість родинним життям: *Одна майже у всіх біда – чоловіки ... живуть своїм життям, відірваним від життя родини” (РЖ 1989, №4, с. 3) – 12 висловлювань.*

6. Чесність: *Клятви так і залишилися пустими словами... (РЖ 1989, №7, с. 12) – 10 висловлювань.*

7. Фінансова відповідальність за родину: *У сімейну касу нічого не дає (РЖ 1986, №4, с. 26) – 10 висловлювань.*

8. Безкорисливість (скарги на споживацьке ставлення до жінки у фінансових питаннях): *Вони всі ласо позирають на мої капітали, розкішний опель і замський будинок (Ж 2007, №12, с. 26) – 9 висловлювань.*

9. Сила фізична і моральна: *Так мені прикро стало за чоловіків... Такі вже вони, пробачте, нікчемні й беззахисні* (Ж 1985, №11, с. 25) – 10 висловлювань.

10. Уважність у сфері романтичних стосунків: *Чоловік <...> до мене почав ставитися інакше, ніж досі. Без ласки...* (Ж 1990, №12, с. 12) – 7 висловлювань.

11. Дотримання законності (скарги на агресивні, насильницькі дії): *За найпереконливіший аргумент вважав кулаки* (РЖ 1988, №12, с. 24) – 7 висловлювань.

12. Виконання батьківських обов'язків (скарги на відсутність бажання батька спілкуватися зі своїми дітьми, відсутність матеріальної підтримки тощо): *Ні ласки ми не знали від нього <батька>, ні доброго слова, ні допомоги* (РЖ 1984, №2, с. 15) – 8 висловлювань.

13. Альтруїзм (скарги на те, що чоловіки зосереджені лише на власних інтересах): *Уболівають <чоловіки> лише за себе* (Ж 2006, №8, с. 26) – 6 висловлювань.

14. Участь у вихованні дітей: *Чому чоловік не думає, що ...дочка потребує допомоги з фізики* (РЖ 1985, №11, с. 25) – 4 висловлювання.

15. Повага до жіночої думки: *Третій хотів, щоб одразу після реєстрації шлюбу ми відправилися на постійне проживання до Польщі, хоч у мої плани це не входило* (Ж 2007, №12, с. 26) – 5 висловлювань.

16. Щедрість: *Усі розмови в чоловіка тільки про гроші* (РЖ 1986, №4, с. 26) – 4 висловлювання.

17. Духовність, інтелект: *Незважаючи на переешкоди, у нас майже 70% жінок мають вищу освіту. А останні 30% – чоловіки* (РЖ 1990, №3, с. 28) – 4 висловлювання.

18. Галантність: *Де тепер ті справжні лицарі?* (Ж 2005, №5, с. 26) – 3 висловлювання.

19. Совісність: *де їхня свідомість, совість...* (РЖ 1986, №9, с. 15) – 2 висловлювання.

20. Відповідальність (скарги на те, що чоловіки перекладають відповідальність за вирішення складних ситуацій, а також за свої недоліки на жінок; вони непослідовні в своїх судженнях): *Чоловік запевняв, що головне в житті не освіта, а любов і злагода... Попідростали мої донечки, пішли до дитячого садочка... Настав і мені час виходити на роботу. А куди? У мене ж немає диплома... Ось тут чоловік і почав: про що ти думала раніше?* (РЖ 1990, №1, с. 25) – 2 висловлювання.

21. Чоловіча гідність: *де їхня ... чоловіча гідність...* (РЖ 1986, №9, с. 15) – 1 висловлювання.

22. Самостійність (скарги на залежність чоловіків від батьків): *Була й у мене сім'я, та розпалася: не влаштувала її <свекруху> ні я, ні мої батьки* (РЖ 1988, №4, с. 27) – 1 висловлювання.

23. Компетентність у „чоловічих” домашніх справ (технічно-ремонтні роботи): *Якщо погодитися, що шити-вишивати – це жіноча царина, то чому далеко не всі чоловіки вміють відремонтувати хоча б праску?* (РЖ 1989, №8, с. 12) – 1 висловлювання.

Цей список відображає чоловічі недоліки, які найбільше непокоїли українських жінок у досліджувані періоди, можливо, через те, що найчастіше зустрічалися. Може бути й так, що названі цінності стали критерієм оцінок, бо корелювали із тими чоловічими властивостями, на які у жінок був попит.

Щодо змін у ціннісних уявленнях українських жінок про чоловіків після проголошення незалежності, то вони відображені в Таблиці 1 „Представлення різних типів родинних цінностей у журналі „Жінка” за 1984-1990 рр. і за 2004-2010 рр.”.

Таблиця 1. Представлення різних типів родинних цінностей у журналі „Жінка” за 1984-1990 рр. і за 2004-2010 рр.

Цінності	УРСР (1984-1990)		Україна (2004-2010)		Усього	
	88	100%	89	100%	177	100%
Усього	88	100%	89	100%	177	100%
Надійність у сфері особистісних взаємин	6	7%	17	19%	23	13%
Емоційний інтелект	9	10%	10	11%	19	11%
Справедливість розподілу домашніх обов'язків	13	15%	4	4%	17	10%
Тверезий спосіб життя	8	9%	5	6%	13	7%
Зацікавленість родинним життям	7	8%	5	6%	12	7%
Фінансова відповідальність за родину	5	6%	5	6%	10	6%
Чесність	4	5%	6	7%	10	6%
Безкорисливість	1	1%	8	9%	9	5%
Виконання батьківських обов'язків	3	3%	5	6%	8	5%
Фізична і моральна сила	4	5%	5	6%	9	5%
Увага в сфері романтичних стосунків	4	5%	3	3%	7	4%
Дотримання законності	7	8%	0	0%	7	4%
Альтруїзм	0	0%	6	7%	6	3%
Повага до жіночої думки	1	1%	4	2%	5	3%
Щедрість	2	2%	2	2%	4	2%
Участь у вихованні	2	1%	2	1%	4	2%
Галантність	1	1%	2	2%	3	2%
Духовність, інтелект	4	5%	0	0%	4	2%
Відповідальність	2	2%	0	0%	2	1%
Совісливість	2	2%	0	0%	2	1%
Самостійність	1	1%	0	0%	1	1%
Компетентність у „чоловічих” домашніх справах (технічно-ремонтні роботи)	1	1%	0	0%	1	1%
„Чоловіча” гідність	1	1%	0	0%	1	1%

Попри розгалуженість критеріїв і відносно невелику кількість матеріалу, суцільність вибірки та її обсяги (168 номерів) дозволяють відзначити деякі тенденції, що варто було би взяти до уваги і розглядати у майбутніх дослідженнях:

1) зменшення оцінок з критерієм *дотримання законності* (скарги на агресивні дії), *справедливість розподілу домашніх обов'язків*,

2) збільшення оцінок з критерієм *альтруїзм* (скарги на егоїзм), *надійність у сфері особистісних взаємин*, *безкорисливість* (див. діаграму 1 „Динаміка окремих ціннісних пріоритетів серед читачок журналу „Жінка” за періоди 1984-1990 рр. та 2004-2010 рр.”).

Зауважимо, що ці зміни не обов'язково відображають об'єктивний стан речей. Зменшення скарг на агресію і несправедливий розподіл домашніх обов'язків, приміром, не означає, що проблема насильства перестала бути актуальною в українській родині, а чоловіки взялися активно допомагати жінкам. Чинник, який також впливає на динаміку показників, – зміна ставлення до відповідних цінностей і чоловічої поведінки самих жінок і редакції, що відбирає листи для друку. Наприклад, коли йдеться про насильство в сім'ї, можемо припустити, що активніша просвітницька робота, формування негативної громадської думки, публікації на цю тему в ЗМІ змінили стереотип, згідно з якими „б'є – значить любить”. Усвідомлення насильства в сім'ї як чогось неприйняттого, як злочину, можливо, змусив жінок соромитися чи боятися писати про це. Можливо, редакційна політика видання, як і багатьох інших подібних, спрямована на домінування позитивної модальності у відображенні дійсності, а відтак – на уникання таких емоційно тяжких тем, як насильство.

Так само обережно слід інтерпретувати зменшення скарг на несправедливість у розподілі домашньої роботи. Ця тенденція повинна розглядатися в комплексі з іншою: збільшенням скарг на егоїзм чоловіків. В обох випадках йдеться про схожі факти: чоловіки ухляються від родинних обов'язків, у побуті вони є споживачами жіночої праці. Пор.:

1984-1990 рр.: *Чоловік вважає, що його обов'язок у сім'ї – вчасно приносити зарплату. Повернеться з роботи додому – і до телевізора. Або відразу ляже спати. А хто мені допоможе...? (РЖ 1987, №1, с. 24); А вдома хто після роботи вільний час проводить біля плити? Знову ми. А хто біля телевізора? Вони (РЖ 1990, №3, с. 28); Мій робочий день, як і у нього... І кожен знає, скільки роботи у жінки... Чоловік приходить на все готове, цього навіть не оцінить (РЖ 1986, №4, с. 26).*

2004-2010 рр.: *Наш тато (високий шатен із карими очима – красень неземний) завше зайнятий ...якимись власними інтересами... (Ж 2008, №9, с. 26); Всі <чоловіки> мені здаються ... егоїстами (Ж 2006, №8, с. 26); Уболівають <чоловіки> лише за себе (Ж 2006, №8, с. 26). Моя відпустка перетворилася на виконання його і тільки його бажань (Ж 2009, №12, с. 26); Вадима привело до мене не кохання, а потреба в зручностях, черговий обслузі (Ж 2009, №12, с. 26).*

Ці приклади мають таку відмінність. В листах за радянський період подібна поведінка співвідносилася із цінністю „справедливість розподілу домашніх обов'язків” і витлумачувалася як особливість чоловічої ролі в рамках панівної родинної моделі. Такою, мовляв, є даність, у якій чоловіки існують, не замислюючись над тим, на чию вона користь і чи справедливо це. Звідси – максимальна об'єктивізація і узагальнення того, що відбувається: *вважає, що його обов'язок...; кожен знає...; протиставлення множини ми – вони*. В листах сучасного періоду акцент переноситься із загального стану справ на конкретних чоловіків. Вони оцінюються не як об'єкти, підпорядковані дії певних тенденцій,

встановленому порядку, а як суб'єкти, що свідомо вибирають розподіл обов'язків, вигідний для них і несправедливий по відношенню до жінки: *зайнятий ... власними інтересами, виконання його бажань, уболівають ... за себе.*

Зміну фокусу можна тлумачити по-різному. З одного боку, це свідчення емансипації жінок, які усвідомили егоїстичність чоловічої позиції у розподілі домашньої праці і почали про це говорити. З іншого боку, засуджується не модель як така, а окремі індивіди. Те, що відповідальність за тип поведінки у стосунках із жінками покладається тепер на кожного конкретного чоловіка, це непогано. Погано, що у такий спосіб патріархальним уявленням про розподіл обов'язків вдається вислизнути з освітленого поля свідомості, яка спроможна розпізнати в них не окремі вади окремих чоловіків, а суспільну ідеологію сучасної України, що має потужну фінансову та інформаційну підтримку.

Таким чином, ми побачили, що за допомогою когнітивно-дискурсивного та контент-аналізу можливо здійснити своєрідну лінгвокультурологічну експертизу тексту, виявляючи динаміку аксіологічних настанов до певних соціокультурних груп, в даному випадку – по відношенню до чоловіків.

Наведений список критеріїв – це водночас система цінностей, що актуалізується в жінок у стосунках з чоловіками. На наступному етапі дослідження буде визначено, з якими із родинних моделей (патріархальною чи егалітарною) вони корелюють і, відповідно, як змінилися уподобання жінок в цьому питанні протягом останніх двадцяти років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черненко Г. А. Мовленнєвий опір негативній стереотипізації // Актуальні проблеми менталінгвістики. Збірник статей за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції / За ред. Л. В. Корновенко. – Черкаси: Ант, 2005. – 358 с. – С. 203-205.

2. Олійник Н. Жіноча преса в Україні: минуле та сучасність // Ї. – 2003. – № 27. Режим доступу до журн.: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/oliynyk.htm>.

СКОРОЧЕННЯ

Ж – „Жінка”, *РЖ* – „Радянська жінка”.